

Aşk. Fâzıl'ın kendi aşk maceralarını anlattığı bu eseri 438 beyitlik bir mesnevidir. İlâhî aşkı tarifle başlayan *Defter-i Aşk*, şairin düştüğü ve sonraları pişman olup tövbe ettiği aşk maceralarını hikâye etmektedir. Eserin değeri sadece mahallî bir özellik taşımasındadır. İçerisinde yer alan bir çingene düğünü *Defter-i Aşk*'ın en ilgi çekici yanını teşkil eder. Eser 1286'da (1869) *Hûbannâme*, *Zenannâme* ve *Şevkengiz*'le beraber basılmıştır. *Defter-i Aşk*'ın 1253'te (1837) yapılmış bir baskısı daha vardır. 3. *Hûbannâme*. Kendi içinde çeşitli başlıklar taşıyan 796 beyitten ibarettir. Baş kısmında tasavvufî tarzda bir güzellik tahlilinin yer aldığı eser, zamanına göre yeni sayılabilecek coğrafi bilgiler veren bir girişten sonra Hindistan'dan Amerika'ya kadar birçok ülkenin erkek güzellerinin vasıflarından söz eder ve onlar hakkında kendi görüşlerini belirtir. Bedî zevk ve nezahetten yoksun olan bu eserde de mahallî hayatın çeşitli renkleriyle ortaya konulduğu görülür. Ayrıca ele aldığı konunun klasik edebiyatımız için yeni bir şey olduğu da söylenebilir. Fâzıl bu eserini Reîsü'l-küttâb Ebûbekir Râtib Efendi'ye ithaf etmiştir. *Hûbannâme*'nin çeşitli baskıları mevcuttur (İstanbul 1253, 1255, 1286). Eser 1255 (1839) baskısında *Rakkasnâme* ve *Zenannâme*, 1286 (1869) baskısında *Defter-i Aşk*, *Zenannâme*, *Çenginnâme* ve *Şevkengiz* mesnevileriyle birlikte yayımlanmıştır. 4. *Zenannâme*. 1101 beyitlik bir mesnevi olan eserde çeşitli milletlerin kadınları anlatılır. Şair eserinin baş tarafında kadından söz etmek istemediğini, kadınlara karşı meyli olmadığını söyleyerek konuya girer. *Hûbannâme*'den daha ilgi çekici olan bu eser, kadınlar hamamı ile mahalle baskını gibi sahneleri tasvir etmesi bakımından dikkate değer bir özellik taşımaktadır. *Zenannâme* İstanbul'da

1253 (1837), 1255 (1839, *Rakkasnâme* ve *Hûbannâme* ile beraber) ve 1286'da (1869, *Defter-i Aşk*, *Hûbannâme*, *Çenginnâme* ve *Şevkengiz* ile beraber, s. 56-102) yayımlanmıştır. Eser J. Decourdemanche tarafından Fransızca'ya çevrilerek 1879'da Paris'te neşredilmiştir. 5. *Çenginnâme*. Dörtlüklerle tertip edilmiş olan eser *Rakkasnâme* adıyla da geçmektedir. Eserde o dönem İstanbul'daki meşhur köçekler isim isim sayılarak tasvir edilmiştir. Edebî değeri fazla olmasa da *Çenginnâme*'nin dikkat çeken yönü zamanın örf ve âdetlerini yansıtmasıdır. Eser *Rakkasnâme* adıyla 1255'te (1839, *Zenannâme* ve *Hûbannâme* ile birlikte, s. 5-16) ve *Çenginnâme* adıyla 1286'da (1869, *Defter-i Aşk*, *Hûbannâme* ve *Zenannâme* ile birlikte, s. 102-111) İstanbul'da yayımlanmıştır. Bu baskının sonunda *Şevkengiz* adında 640 beyitlik bir mesnevi daha vardır (s. 112-143).

BİBLİYOGRAFYA :

Fâtî, *Tezkire*, s. 321-322; Muallim Nâci, *Esâ-mî*, İstanbul 1308, s. 238-239; Gibb, *HOP*, IV, 220-241; *Sicill-i Osmânî*, IV, 5; *Osmanlı Müellifleri*, II, 370-371; Ziya Arkan, *XVIII. Asır Şairlerinden Fâzıl-ı Enderûnî* (mezuniyet tezi, 1945), *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Ktp.*, Tez, nr. 173; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 541; Banarlı, *RTET*, II, 783-784; *Büyük Türk Klâsikleri*, VII, 124-138; *Kâmûsü'l-a'lâm*, V, 3331; Ali Cânib Yöntem, "Fâzıl", *İA*, IV, 529-531; J. H. Mordtmann, "Fâzıl Hüseîn Bey", *El (Fr.)*, III, 93; a.mlf., "Fâzıl Bey", *El² (Fr.)*, II, 746; "Fâzıl, Hüseyin Bey (Enderunlu)", *TA*, XVI, 185-186; R. Ekrem Koçu, "Fâzıl Bey", *İst.A*, X, 5589-5590; Harun Tolasa, "Fâzıl", *TDEA*, III, 167-169; "Fâzıl Enderûnî", *Yeni Türk Ansiklopedisi*, İstanbul 1985, III, 895-896.

SABAHATTİN KÜÇÜK

ENDERUNLU VÂSİF

(ö. 1824)

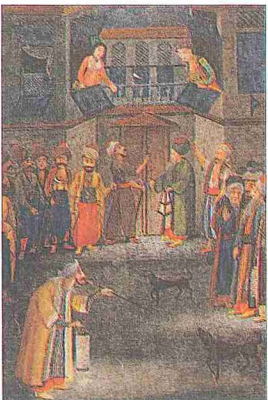
Divan şiirinin
daha çok şarkılarıyla tanınan
son temsilcilerinden.

Asıl adı Osman Vâsîf olup bostancıbaşılıktan sadrazamlığa yükselen Elbasanlı Arnavut Halil Paşa'nın kardeşinin torunudur. İstanbul'da doğduğu bilinmekle beraber doğum tarihi hakkında kesin bir kayıt yoktur. Öğrenim yılları ve ilk görevlerinden hareketle yaklaşık 1771'de dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Kaynaklarda ailesi ve çocukluk yılları hakkında da yeterli bilgi bulunmamaktadır. Ancak Türk kültür ve edebiyat tarihine birçok şair, hattat, müşikişinas ve edip kazandırmış olan Enderun'dan yetiştiği

bilinmektedir. Eğitim ve öğrenim gördüğü Enderun Saray Mektebi'nde yetiştiği için Enderunlu veya Enderûnî lakabıyla anılan Vâsîf III. Mustafa, I. Abdülhamid, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmud dönemlerinde yaşamıştır.

İlk gençlik yıllarında Halil Paşa'nın yardımıyla, acemi oğlanlarının Enderun Mektebi için yetiştirildiği okullardan biri olan Galata Sarayı'na yerleştirildi. Ancak burayı bitirdikten sonra belki yeterli derecede başarılı görülmediği için, belki de hâmisî Halil Paşa'nın düşmanlarının etkisiyle Enderun'a alınmadı. Muhtemelen kendisini çekemeyenlerin iftiraları yüzünden bir süre bazı güçlülerle karıştıysa da daha sonra Silâhdar Süleyman Paşa'nın kaftancısı olunca bu durumdan kurtuldu. Onun saraydaki hizmeti, Topkapı Sarayı'nda Enderûn-ı Hâssa Koğuşu'na kabulü ile başladı ve ardından önemli sayılabilecek başka görevlerle devam etti. III. Selim'e yedi kaside sunduğu ve takdir gördüğü bilinmektedir. IV. Mustafa'nın (1807-1808) cülûsundan sonra padişahın hizmetlerini gören Has Oda erkânı arasına alındı, ardından hünkâr başlalası oldu. 1815'te peşkir ve anahtar ağalığına, nihayet 1817'de kiler kethüdâlığına kadar yükseldi. IV. Mustafa ve II. Mahmud devirleri onun için bir bakıma ikbal yılları olmuştur. Kiler kethüdâlığı ile taltif edildiğinde bizat II. Mahmud'un huzurunda kendisine hil'at giydirilmiş, şair de bu padişah için dört kaside ve çeşitli vesilelerle almış kadar tarih manzumesi yazarak bağlılığını göstermiştir.

Sarayda otuz yıldan fazla hizmet gördükten sonra 1819'da kendi arzusuyla çırağ edildi ve hâcegân pâyesi de verilerek Bolayır'daki Şehzade Süleyman Vakfı'nın mütevelliliğine tayin edildi. Ancak burada uzun süre kalmadı, hayatının son yıllarını yine İstanbul'da geçirdi. Kaynaklarda, Vâsîf'ın İstanbul'da Tophane semtinde bir evi bulunduğu ve bunun 1823 yılında çıkan büyük Tophane yangınında tamamen yandığı belirtilmektedir (İzzet Molla, s. 95). İstanbul'da vefat eden Vâsîf'ın mezarı Üsküdar'da Karacaahmet'te Mimar Kasım'ın kabri yakınındadır. Mezar taşında, yakın dostu İzzet Molla'nın, "Suarâ mâtem edip yazdı mücevher târîh / Rûh-ı Osmân'a ede Vâsîf'ı terfîk ilâh (1240)" tarih beytiyle sona eren yedi beyitlik kıtası yazılıdır. Vâsîf'ın kardeşi Sâdullah Efendi de (Ağa [?]) müşikişinas olup Enderûn-ı Hümâyûn'

Enderunlu
Fâzıl'ın
Zenannâme
adlı eserinde
mahalle
baskını
tasvir eden
bir minyatür
(İÜ Ktp., TY,
nr. 5502, vr. 148^a)

da müezzınbaşılığa kadar yükselmiştir (Öztuna, II, 249-250).

Vâsîf'ın iri cüsseli, rindmeşrep, hoşsohbet, eğlenceyi seven, yemeye içmeye düşkün ve biraz da umursamaz bir kişiliği olduğu kaydedilmektedir. Ömrünün sonlarına doğru şiirlerini gözden geçirdiği, muhtemelen açık saçık olanlarını ve değersiz bulduklarını yaktığı bildirilmektedir. Bu husus İzzet Molla tarafından nazmedilen mezar kitabesinde de dile getirilmiştir. Buna rağmen Vâsîf'ın yine de hacimli bir divanının bulunması, onun çok fazla şiir söylemiş bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

Divan edebiyatının hemen bütün nazım şekillerinde örnek veren Vâsîf, aynı zamanda bu edebiyatın şarkı nazım şekliyle en fazla eser veren şairidir. Aruzun pek az kullanılan kalıplarını başarıyla kullanabilmiştir. Onun başta Nedîm olmak üzere Enderunlu Fâzıl gibi XVIII. yüzyılda divan şiirinde mahallîleşme akımını başlatan şairlerin etkisinde kaldığı görülmektedir. Şöhretini daha çok gazelleri ve özellikle şarkılarına borçlu olan Vâsîf'ın bütün şiirlerinde daima Nedîm'e bağlı bir taraf vardır. Ancak eski şiirin kurallarını ve estetik değerlerini fazla umursamaması, güzel şiirler yazamamasına sebep olmuştur. Başta kasideleri olmak üzere gazelleriyle şarkılarında bazı özellikler kendi mizacı ve yetişme tarzına göre gelişmesine rağmen bunlarda Nedîm'in getirdiği birçok yenilik de açıkça görülmektedir. Bunun en önemli sebeplerinden biri Vâsîf'ın da Nedîm gibi zekâsı, neşesi, tecüssüleri ve konuştuğu dile kadar sanatının birçok unsurlarıyla İstanbullu olmasıdır. Bundan dolayı Vâsîf'ın şiirlerinde İstanbul giyim kuşamı, İstanbul ağzı, İstanbul mesireleri ve Boğaziçi önemli bir yer tutar.

Enderunlu Vâsîf, divan şiirinin lugatına ve sanat kaidelerine sadece dıştan hâkim olup kaynaklarına inememiştir. Ustaılığı mısra içinde kalır ve kelimeden öteye geçmez. Onda, divan şairlerinin büyük bir kısmında görülen mazmunlara fazla rastlanmaz. Öte yandan divan şiirinde oldukça önemli bir yer tutan tasavvufî ilgisi de azdır. Bu özellikleriyle Vâsîf eski terbiyenin yetiştirdiği orta seviyede bir şairdir. Ancak bir taraftan şiir diline günlük hayatı ve mahallî renkleri sokması, diğer taraftan şiirin üzerinde serbestçe oynaması, onu Türk edebiyatında Türk dili ve folkloru açısından önemli bir şair yapmıştır. Özellikle şarkılarında neşeli bir ruh hali hâkim olan Vâsîf, eski şiir

anlayışına göre zaman zaman edep dışı (perde-birünâne) şiirler de yazmıştır.

Harâbât mukaddimesinde Vâsîf'ın şairliğini takdir eden Ziyâ Paşa, ancak onun kültür ve bilgisinin yetersiz olduğunu belirttikçe doğuştan gelen şairlik gücüyle bazı güzel şiirler yazdığını söyler. Nâmık Kemal ise *Tahrîb-i Harâbât*'ta Vâsîf'ın şiirlerinin tutuk olduğunu, onun yaşadığı dönemin konuşma diline yöneldiğini, fakat aruz vezni bırakıp heceyle yazmadığı için başarılı olamadığını belirtir.

Şairin tek eseri yazma ve basma nüshaları bulunan mürettep divanıdır. Divanının İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde biri tam, biri de epeyce eksik iki yazma nüshası vardır (TY, nr. 2791, 5590). Özellikle *Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî* başlığını taşıyan nüsha (nr. 2791), Bağdat'ta güzel bir ta'lik hattıyla Hasan Efendi adlı bir hattat tarafından yazılmış olup 5000 beyti aşan bir hacimdedir. Eser iki münâcât, beş na't, Mevlânâ'ya bir na't, dördü III. Selim, üçü II. Mahmud ve biri vâlide sultan hakkında methiye, bir kasîde-i ramazâniyye, seksen dokuz tarih, 139 gazel, bir terkihibend, bir kadının kızına öğütleriyle onun cevabını ihtiva eden otuz üç bentten oluşan iki muhammes, 218 şarkı ile bir müseddes, altmış beş kıta ve on bir müfreden meydana gelmektedir.

Vâsîf divanı bir defa Bulak'ta (1257), iki defa da İstanbul'da (1257, 1285) basılmıştır. Kahire baskısı ile İstanbul'daki

ikinci baskıda başlık *Dîvân-ı Gülşen-i Efkâr-ı Vâsîf-ı Enderûnî*'dir. Birbirinin aynı olan bu iki baskıda 5968 beyit tutarında 531 şiir vardır. Bunlar dört münâcât (üçü kıta, biri muhammes), on iki na't (on biri kıta, biri muhammes), on bir methiye (kaside), doksan tarih (seksen altısı kıta, ikisi kaside, biri müsebbâ', biri terciibend), 141 gazel, 217 şarkı (188'i muhabba, yirmi dördü muhammes, dördü müseddes, biri gazel), iki tahmis, bir taşîr, üç terkihibend, elli yedi kıta ve on bir müfredir. 1257 tarihli İstanbul baskısının adı ise *Vâsîf Osman Bey Divanı* olup bu baskıda toplam 5688 beyit hacminde 516 şiir bulunmaktadır.

Enderunlu Vâsîf bazı kasır, köşk ve saray gibi yapılar için kitâbeler de yazmıştır. Üsküdar'da II. Mahmud dönemine ait Şerefâbâd Kasrı'nın kapısı üstünde bulunan manzum kitâbe bunlardan biridir. Aynı zamanda iyi bir müşikişinas olan Vâsîf güfteleri en çok bestelenen şairlerden biridir. Şarkılarından bir kısmı başta kardeşi Sâdullah Efendi ve Zekâi Dede Efendi olmak üzere tanınmış müşiki üstatları tarafından bestelenmiş olup günümüzde de icra edilmektedir (bestelenmiş şarkıları ve bestekârları için bk. Öztuna, II, 581-583).

BİBLİYOGRAFYA :

Enderunlu Mehmed Âkif, *Mir'ât-ı Şi'r*, İÜ Ktp., TY, nr. 2538, vr. 49^a-53^b; İzzet Molla, *Mihnet-i Keşan*, İstanbul 1269, s. 95-96; Fatîm, *Tezkire*, s. 433; Atâ Bey, *Târih*, III, 151; Ârif Hikmet, *Tezkire*, Millet Ktp., Ali Emîrî, Tarih, nr. 789, vr. 63^b; Gibb, *HOP*, IV, 233-238; *Sicill-i Osmânî*, IV, 600; *Osmanlı Müellifleri*, II, 484; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, IV, 1953-1956; Abdülbaki Gölpınarlı, *XIX. Yüzyıl Divan Şiiri*, İstanbul 1955; a.mlf., "Enderunlu Vâsîf'ın Mezartaşı", *Değirmen Mecmuası*, IX, İstanbul 1943; Karatay, *Türkçe Basmalar*, II, 843; Banarlı, *RTET*, II, 832-833; İsmail Ünver, "Vâsîf", *Büyük Türk Klâsikleri*, VIII, 107-108; Halûk İpekten, *Enderunlu Vâsîf*, Ankara 1989; Sabri Kalkandelen, "Divân-ı Vâsîf-Enderûnî", *Divanlar Kataloğu*, İÜ Ktp., TY, nr. 9865; Harun Tolasa, "Vâsîf, Enderunlu", *TA*, XXXIII, 263-264; Pakalın, III, 340; Öztuna, *BTMA*, II, 248-250, 477, 581-583.

ABDÜLKADİR KARAHAN

ENDİCAN

(اندجان)

Özbekistan'da şehir ve aynı adı taşıyan eyaletin merkezi.

Fergana vadisinin güneydoğusunda ve Siriderya nehrine 10 km. mesafededir. 40° 43' kuzey enlemi ve 72° 25' doğu boylamı üzerinde yer alır. Fergana vadisinin

Enderunlu Vâsîf divanının ilk sayfası (İÜ Ktp., TY, nr. 2791)